

karta

lvové

lovec

lze

malina

malíř

mračno

mrtvý

mudrc

(být) hr

mysl

nesl

pálka

Petr

plný

prst

rota

rty

rvát

vrhl

slon

smrt

potrava

vichr

vláček

vlk

vrtech

vlněném

žaluzie

frč (imper. < frčet)

koktejl

Karl (Marx)

umrlčí

zlhostejnět

jarl

(František) Vejr

zastárl

štamprlka

zemljanka

spitfire

v rtech

v Iněném

byronismus

(Ivo) Špalj

SLABIČNOST/NUKLEÁRNOST

- jak určit, kolik má promluva slabik/fonotagmat?
- jak určit, který foném je slabičný/nukleární?

Fonetická perspektiva	Fonologická perspektiva
<ul style="list-style-type: none"> • slabika (řečová jednotka) 	<ul style="list-style-type: none"> • fonotagma (model distribuce fonémů)
<ul style="list-style-type: none"> • slabičnost • jádro slabiky 	<ul style="list-style-type: none"> • nukleárnost • nukleus fonotagmatu
<ul style="list-style-type: none"> • shoda nemusí být, ale obvykle shoda je nebo se předpokládá 	

SLABIČNOST/NUKLEÁRNOST (pokrač.)

- jak určit, kolik má promluva slabik/fonotagmat?
- jak určit, který foném je slabičný/nukleární?

1) Slabičnost: ARTIKULAČNÍ A AKUSTICKÉ VLASTNOSTI FONÉMŮ (TJ. JEJICH ALOFONŮ)

- pro češtinu neprůkazné ($[r] \times [r̥]$)
- pro angličtinu o něco lépe průkazné, ale sporné

2) Slabičnost: DOTAZOVÁNÍ SE MLUVČÍCH (EXPERIMENTY)

- experimenty obvykle chybí
- existují-li, výsledky nejsou jednoznačné (např. pro angličtinu)
- pilotní experiment pro češtinu: 110 respondentů

zestárl 3 slabiky (84,5 %)

Karl 2 slabiky (62,7 %)

Tyrl 2 slabiky (53,6 %)

umrlčí 3 slabiky (83,6 %)

štamprlky 3 slabiky (96,4 %)

povrlští 3 slabiky (94,5 %)

3) Slabičnost: POEZIE

- (a) *Tak také trest, trest z nekonečna, (9 slabik)*
do chvíle zbalen, sevře pěst, (8 slabik)
a rána střelná, bodná, sečná (9 slabik)
***umrlčí** rasu umí smést... (8 slabik)*
- (b) *Stín u kormidla – **jarl** sám (8 slabik)*
se vzdává boje vzpomínkám. (8 slabik)
- (c) ***Jarl** těžkou hlavou pokynul (8 slabik)*
sen pominul a rozplynul. (8 slabik)

Ale!

- (d) *nejsladší písničky slavík tluče v křoví (11 slabik)*
svůj růměň rdí se paprsk purpurový (11 slabik)
v myšlenkách stojím, bázní, jak se třesu (11 slabik)
*přijmeš je, matičko, **srdce** své ti nesu (12 slabik!!!)*
- (e) *roztouženě **lká**, teď smíchem zní (9 slabik!!!)*
dumá, trylkuje a cinká, zvoní (10 slabik)
ta boží píseň, jak se sladko sní (10 slabik)
a náhle akord zazněl poslední (10 slabik)
věčně se mě stýskat bude po ní (10 slabik)

4) Slabičnost: PARADIGMATICKÉ VLASTNOSTI FONÉMŮ (SONORITA)

SONORITNÍ ŠKÁLA (dvě verze)

Verze 1

- 8 vokály
- 7 glajdy
- 6 laterály
- 5 vibranty
- 4 nazály
- 3 frikativy + /ř/?
- 2 afrikáty
- 1 explozivny

Verze 2

- 5 vokály
- 4 glajdy
- 3 likvidy
- 2 nazály
- 1 obstruenty + /ř/?

Sonoritní princip uspořádání slabiky

- 1) Sonorita segmentů stoupá směrem k jádru slabiky (tj. stoupá v průtuře a klesá v kodě).
- 2) Vrchol sonority je vrchol slabiky.

slast

8			/a/		
6		/l/			
2	/s/			/S/	
1					/T/

sedm

8		/e/		
4				/m/
2	/s/			
1			/d/	

trn

5		/r/	
4			/n/
1	/t/		

chrl

6			/l/
5		/r/	
2	/x/		

rty

8			/i/
5	/r/		
1		/t/	

Vejr

8		/e/		
7			/j/	
5				/r/
3	/v/			

stárl

8			/ā/		
6					/l/
5				/r/	
3	/s/				
1		/t/			

umrlčí

8	/u/					/ī/
6				/l/		
5			/r/			
4		/m/				
2					/č/	

5) Slabičnost: SYNTAGMATICKÉ (DISTRIBUČNÍ) VLASTNOSTI FONÉMŮ

- O'Connor, J. D. – Trim, J. L. M. 1953. „Vowel, consonant, and syllable—A phonological definition“. *Word* 9:2, 103–122.
- Greenberg, Joseph. 1962. „Is the vowel-consonant dichotomy universal?“. *Word* 18, 73–81.
- Mulder, Jan. 1989. *Foundations of Axiomatic Linguistics*. De Gruyter.

Mulder:

Dva druhy závislostí: (i) závislost na funkci a (ii) závislost na výskytu

<i>Typ závislosti</i>	Funkční	Výskytová
Jednostranná	<ul style="list-style-type: none"> • subordinace/determinace^[*] $x \rightarrow y$ /r/ \rightarrow /u/ \leftarrow /m/ (/rum/) 	<ul style="list-style-type: none"> • x je expanze y [x]y /<u>t</u>o/ (srov. /o/)
Oboustranná	<ul style="list-style-type: none"> • interordinace $x \leftrightarrow y$ /a/ \leftrightarrow /o/ (/tato/) 	<ul style="list-style-type: none"> • x a y jsou obě expanze [x][y] /<u>St</u>o/ (srov. /o/)
Oboustranná	<ul style="list-style-type: none"> • koordinace $x \leftarrow / \rightarrow y$ /r/ \leftarrow / \rightarrow /m/ (/rum/) 	<ul style="list-style-type: none"> • ani x, ani y není expanze xy /pr/

[*] opak je jednostranné řízení, superordinace

Nukleární prvek	Periferní prvek
<ul style="list-style-type: none"> • ostatní prvky jsou na něm funkčně závislé • z fonotagmatu ho nelze vypustit • může, ale nemusí být závislý na výskytu jiných prvků 	<ul style="list-style-type: none"> • funkčně závislý na nukleárním prvku • z fonotagmatu může, ale nemusí být vypustitelný • vždy závislý na výskytu jiného prvku

/naŤ/ nat'

/na/ na

/aŤ/ at'

/a/ a

/prST/ prst

/prS/ prs

/pr/ pr

**/r/*

**/p/*

- v českých minimálních promluvách (slovech) je přítomen nejméně jeden vokál nebo /r/ nebo /l/
- pokud slovo neobsahuje vokál, ale obsahuje /r/ nebo /l/, je před /r/, /l/ vždy obstruent nebo nazála

/trn/ trn

/vln/ vln

/umrlčī/ umrlčí

/xrl/ chrl (imper. od chrlit)

- nazály se ve slovech vyskytovat nemusí, ale pokud jsou přítomny, je přítomen minimálně jeden vokál nebo /r/ nebo /l/

/sedm/ sedm

/osm/ osm

KTERÉ SEGMENTY MOHOU BÝT SLABIČNÉ?

SONORITNÍ ŠKÁLA (dvě verze)

Verze 1

- 8 vokály
- 7 glajdy
- 6 laterály
- 5 vibranty
- 4 nazály
- 3 frikativy + /ř/?
- 2 afrikáty
- 1 explozivny

Verze 2

- 5 vokály
- 4 glajdy
- 3 likvidy
- 2 nazály
- 1 obstruenty + /ř/?

KTERÉ SEGMENTY MOHOU BÝT SLABIČNÉ? (pokr.)

Vokály

- Fonologické vokály vždy
- Fonetické (epentetické/prediktabilní) nemusí

Jazyk piro (Peru)

Fonologická analýza	Fonetická analýza	Význam
/pto/	[p ^ə .to]	„(něčí) skupina“
/pi.mri/	[pi.ɱ.ri]	„jiný“
/ʃwa.mka.lo/	[ʃ ^ə .wa.ɱ.ka.lo]	„pavouk“

Glajdy/semivokály/aproximanty

- Definovány jako *neslabičné* vokály: /j/ = /i̥/, /w/ = /u̥/
- Ale co se slovy jako *Špalj?* (ale *jsem, jste*)

Slabičné konsonanty

- Není jasné, zda je slabičnost paradigmatickou nebo syntagmatickou vlastností
- Distinktivní slabičné konsonanty snad ve staré češtině nebo chorvatštině (předmětem diskuze)

chorvatština

/iʃt̩ro/ *istro* „vytřel do sucha“ × /iʃtro/ *Istra*_{vokativ} (místní jméno)

[r̩zati] → [zar̩zati] *zarzati* „zaržat“

Zelenoŕtska Republika „Kapverdy“

- Percepčně a fonologicky mohou být chápany jako spojení əC, Cə (např. ve slovinštině, *prst* → /pərst/)

Slabičné konsonanty (pokr.)

- Diachronně a synchronně vznikají:
 - 1) redukcí skupin CV, VC (č. *strkat* < psl. **stьrkati* < pie. **ster-*)
 - 2) adaptací přejatých slov (č. *žánr* < fr. *genre* [neslab.])
 - 3) jako zvukomalebné prvky (č. *vrrr*, *chrr*)

- Možný vývoj:
 - 1) ve skupiny CV, VC (*prší* > nářečně *perší*; srov. č. *slunce* × slk. *slnko*)
 - 2) vokalizace (srov. chor. *sunce* „slunce“; /i̯st̩ɾo/ *istro*)
 - 3) elize (č. *vedl* > ob. č. *vedʹ*)

Výskyt slabičných konsonantů v jazycích světa

- Bell, Alan. 1978. „Syllabic consonants“. *Universals of Human Language, Vol. 2* (ed. Joseph H. Greenberg). Stanford University Press, 153–201.
- vzorek 178 jazyků

		Slabičné sonory	
		ano	ne
Slabičné obstruenty	ano	24 (13,5 %)	10 (5,6 %)
	ne	47 (26,4 %)	97 (54,5 %)

Slabičné konsonanty: 81 (45,5 %) × neslabičné konsonanty: 97 (54,5 %)

Typologie slabičných konsonantů

- Cooper, Alan. 2013. „The typology of PIE syllabic consonants“. *Indo-European Linguistics* 1, 3–67.
- vzorek 131 jazyků se slabičným konsonantem

Jazyky pouze s jedním druhem slabičných konsonantů

R-ové kons.	Laterály	Nazály	Frikativy
4	1	77	5

Jazyky se dvěma více typy slabičných konsonantů

Počet jazyků	R-ové kons.	Laterály	Nazály	Frikativy	Závěrové kons.
1	×	×	×	×	×
3	×	×	×	×	
9	×	×	×		
3	×	×			
4	×		×		
1	×			×	
15		×	×		
2		×	×	×	
1		×	×	×	×
4			×	×	
1			×	×	×

SONORITNÍ ŠKÁLA (dvě verze)

Verze 1

- 8 vokály
- 7 glajdy
- 6 laterály
- 5 vibranty
- 4 nazály
- 3 frikativy + /ř/?
- 2 afrikáty
- 1 explozivny

Verze 2

- 5 vokály
- 4 glajdy
- 3 likvidy
- 2 nazály
- 1 obstruenty + /ř/?

- Nazály jsou častěji slabičné, ačkoliv jsou **níže** na sonoritní škále!
- Laterály jsou častěji slabičné než r-ové konsonanty (souhlasí se sonoritní škálou)
- Frikativy jsou častěji slabičné než závěrové konsonanty (souhlasí)

Výskyt slabičných konsonantů

TABLE 8 *Breakdown of distribution
by word-position (clear
determinations)*

Languages	Word position		
	Initial	Medial	Final
47	×		
6		×	
8			×
10	×	×	
9	×		×
10		×	×
24	×	×	×

Slabičné konsonanty v češtině

	Domáci neutrální spisovná	Výpůjčky	Citově zabarvená slova	Vlastní jména (domáci/ přejatá)	Nářeční slova
[r̩]	<i>prst, vítr</i>	<i>rapper</i>	<i>hr, pr, vr</i>	<i>Langer</i>	<i>rhákovat, rži</i>
[l̩]	<i>vlk, mysl, vedl</i>	<i>veksl</i>	?	<i>Seidl</i>	<i>kamllík</i>
[m̩]	<i>pouze sedm, osm + deriv.</i>	<i>rhythm and blues</i>	<i>zahmkat</i> (PSJČ)	<i>Rýzmburk, Házmburk</i>	?
[ŋ̩]	×	<i>secondhand, hexnšús</i>	?	<i>Eton, Falkenštejn</i>	<i>sedn</i>
[ň̩]	×	?	<i>finta fň</i>	?	<i>hňc < nic čaroděňca</i>
frik.	×	×	<i>kšcnout, pffkat</i>	×	<i>dzvedlo, pšvžt „zvuk, který vydává pes“ (2 slab.)</i>

Slabičné obstruenty

- V mnoha jazycích výsledek redukce nebo v citoslovcích
- V několika jazycích však v „normální“ slovní zásobě

jazyk tashlhiyt

(berberský jazyk, Maroko)

/ t̪s̪.s̪k̪.f̪f̪.t̪st̪: / „vysušil jsi to“

/ t̪f̪.t̪k̪t̪/ „vyvrtl sis [nohu]“

- (8) Yakima Sahaptin (*Sahaptin*; USA)
kksa
 ‘elephant ear (mushroom)’
 (Hargus & Beavert 2006: 29)
- (9) Georgian (*Kartvelian*; Georgia)
br̩ts̩χʼali
 ‘claw’ (Butskhrikidze 2002: 204)
- (10) Tashlhiyt (*Afro-Asiatic*; Morocco)
ts:kfftst:
t-s:-kʃf-t=st:
 ‘you dried it (F)’ (Ridouane 2008: 332)
- (11) Tehuelche (*Chonan*; Argentina)
kt̪ʃaʔʃpʃkn
k-t̪ʃaʔʃp-ʃ-kʼn
 REFL-wash-PS-REALIS
 ‘it is being washed’ (Fernández Garay & Hernández 2006: 13)
- (12) Itelmen (*Chukotko-Kamchatkan*; Russia)
k̩txuniŋeʔn
k̩-txuni-ŋeʔn
 ‘very dark’
 (Georg & Volodin 1999: 55)

KONSONANTY STAROSLOVĚŇŠTINY

	Labiály		Alveoláry		Palatály		Veláry	
Explozivy	/p/	/b/	/t/	/d/		/G/	/k/	/g/
Afrikáty			/c/	/ʒ/	/č/			
Frikativy	/f/	/v/	/s/	/z/	/š/	/ž/	/x/	
Nazály	/m/		/n/		/ń/			
Likvidy			/r/		/ř/			
			/l/		/ĺ/			
Glajdy/aprox.	(/v/)				/j/			

Staroslověnština: Iniciální kombinace (domácí slova)

skl	bí	gv	sl	xl
skr	bl	kí	sm	xr
skv	br	kl	sn	xv
smr	cv	kr	sp	zl
str	čl	kv	sr	zm
svr	čr	ml	st	zn
	zv	mr	sv	zr
	dl	nr	št	zv
	dr	pí	tl	žl
	dv	pl	tr	žr
	gl	pr	tv	
	gn	sc	vl	
	gr	sk	vr	

Staroslověnština: Iniciální kombinace (přejatá slova)

skr	bl	ps	zm
str	br	pt	
	cr	sk	
	čr	sp	
	dr	st	
	gl	šl	
	gn	št	
	gr	tr	
	kl	vl	
	kr	vr	
	mr	xl	
	pl	xr	
	pr	zg	